

A culpa kérdése a bonae fidei szerződéseknél a klasszikus római jogban

Röviden tekintsük át a bonae fidei szerződések, valamint egyéb szerződésszerű tényeknél a culpa alkalmazási területét.

Csak a dolusért felelt a letéteményes, a haszonkölcsönbeadó, a megbízott, ha az ügyletet ingyenesen vállalta, az agrimensor és a precarista. Ezekben az esetekben a culpáért való felelősség esik. Ha csak röviden is, de tekintsük át a többi szerződésnél érvényesülő felelősségi szempontokat.

Ha a felsorolás példálódzó is, mégiscsak a D. 13.6.5.2. és 50.17.23-ban található szövegek szolgálnak kiindulópontként.

"... sed ubi utriusque utilitas vertitur, ut in empto, ut in locato, ut in dote, ut in pignore, ut in societate, et dolus et culpa prestatur." Commodatum ... culpam praestandam ... (Ulp. D. 13. 6.5.2.)

"... dolum et culpam mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelae, negotia gesta: in his quidem et diligentiam, societas et rerum communio et dolum et culpam recipit. sed haec ita nisi si quid nominatim convenit (vel plus vel minus) in singulis contractibus." (Ulp. 50.17.23.)

Többeknek az a véleménye, hogy a Digesta 50. könyvének 17. titulusa teljes egészében interpolált.¹ Való igaz, hogy a titulus regulákat tartalmaz. Ezeket a regulákat mindig egy jogász neve alatt szerepeltetik, tehát az ő művéből vették. Kevés azonban a valószínűsége annak, hogy a regulák teljesen újak. Mindegyikben még található egy klasszikus mag. Inkább csak lerövidítették azokat. Persze előfordulhat az is, hogy valamit hozzá is tettek. Éppen ezért nyomatékosan meg kell vizsgálni a problematikusnak látszó forráshelyeket.

A "nisi si quid nominatim convenit (vel plus, vel minus)" azt jelenti, hogy az iránymutatásként megadott elvektől a felek mindkét irányban eltérhettek, a dolusért való felelősséget azonban nem zárhatták ki (az előzőekben ezt már részleteiben megvizsgáltuk).

---

¹ F. Schulz: Geschichte der römischen Rechtswissenschaft. Weimar, 1961. 357.p. - E. Pólay: Privatrechtliche Denkwiese den römischen Juristen. Acta Jur. et Pol. Univ. Szeged, 1979. Tom. XXVI. Fasc. 6. 135.p.

Az első forrásunk csak hat szerződést jelöl meg, adásvétel, haszonkölcsön, társaság, bérlet, hozomány, kézizálogszerződés. Ezzel szemben a második forrás az az elsőben említettekén túl a megbízást, a gyámsági viszonyt és a megbízás nélküli ügyvitelt is ide sorolja. Az utóbbi körülbelül azt a kört adja, ahol a culpáért való felelősség valamilyen formában érvényesült. Nézzük meg, hogy mi határozta azt meg, hogy csak a dolusra, illetve a dolusra és a culpára is kiterjedt a felelősség. Ulpianus azt mondja (D. 13.6.5.2.), hogy pl. a letéteményes csak dolusáért felel, mert "nulla utilitas eius versatur, apud quem deponitur, merito dolus praestatum solus." Ha ez így igaz, akkor ebből az következik, hogy azoknál a szerződéseknél, ahol a szerződő félnek nem fűződik érdeke a szerződéshez, illetve semmi haszna nincs a szerződésből, a fél csak dolusért felel. Azokban az esetekben, ahol a szerződő félnek haszna van a szerződésből kifolyólag, ott a dolus mellett a culpát is megkövetelték. Vagyis nemcsak szándékos szerződésszegése esetén felelt, hanem akkor is, ha gondatlan volt és ennek eredményeként a szerződéses kapcsolatból kár keletkezett.

Vizsgáljuk meg közelebbről az utilitas-fogalmat, időbeli megjelenését, mivel úgy látszik, hogy a felelősséget az utilitas-mérce döntötte el.²

A hasznosság, érdek, s a jog egymástól elválaszthatatlanok. Amikor az árucsereszonyok fejlődésének hatására a felelősségi rend is differenciálódásnak indul, e folyamatban feltétlenül helye van, s így jelentkeznie kell az utilitas-elvnek is.

A hasznosság gondolata már Cato művében felmerült, sőt azt lehet mondani vezérfonalává vált.³ Ugyanez az elv található meg Varro és Collumella mezőgazdasági műveiben is.⁴

Ebből jogosan következtethetünk, hogy az utilitas-gondolat benne élt a római társadalomban. Cicerónál már jogi értelemben is jelentkezik.

"iura sibi homines pro utilitate sanxsisse" (de rep. 3.15.11.)

A klasszikus jogászok többször említik az utilitas-t; így Pomponius (D. 1.1.7.), Africanus (D. 47.1.61.5.6.), Ulpianus (D. 1.1.2.), Gaius (3.207.). Az utilitas publica, utilitas privata-kérdéskör e dolgozatnak nem tárgya, így csak a felelősségi problémákkal kapcsolatban vizsgáljuk a kérdést.

Kübler⁵ volt az, aki az utilitas kérdését a legszorosabb kapcsolatba hozta a felelősségi fokozatokkal. A szerződések vonatkozásában hármas felosztáshoz jutott el. Azoknál a szerződéseknél, amelyek kizárólag a hitelező hasznát szolgálják, az adós csak a dolusért felel. A második csoport az, ahol a

² G. Marton: Felelősség custodiáért. MJSZK. Budapest, 1924. 23 p. - Kunkel, SZ 45 (1925) 312. C. Rascon: Pignus y custodia en el derecho romano classico. Ovideo, 1976. i.m. 159. p. Solyom L.: A polgári jogi vétkesség és az árutermelés összefüggése a római jogban. Állam- és Jogtudomány, Budapest, 1973. 640 p.

³ Maróti E.: Az itáliai mezőgazdasági árutermelés kibontakozása. Budapest, 1981. 141. és k. p.

⁴ Maróti E.: i.m. 142. és k. p.

⁵ B. Küble: Das Utilitätsprinzip als Grund der Abstufung bei der Vertragshaftung im klassischen römischen Recht. Fgabe Gierke, 1910. 20. p.

szerződések a felek közös érdekében jönnek létre: itt a felek a culpáért felelnek. A harmadik csoportot a szerződések kizárólag az adós érdekében létrejövő szerződések teszik, itt az adós a custodiaért felel. *Kunkel*⁶ szerint a diligentia alkalmazása a hasznossági elven alapult, de csak a posztklasszikus korban. *Nörr*⁷ viszont az a véleménye, a hasznossági elv már a klasszikus korban érvényesült, míg *Kaser*⁸ annak kibontakozását a posztklasszikus iskolákra vezeti vissza. *Marton*⁹ egyértelműen klasszikus eredetűnek tartja az utilitas-elvet.

Az irodalomban észlelhető ellentmondások abból adódnak, hogy az ulpianusi szöveget egyesek eredetinek, mások későbbi módosítás eredményének tekintik. Úgy véljük, az lehetséges, hogy valamit átdolgoztak e szövegen, hisz Ulpianus két szövege sem egyforma, de az biztos, hogy Ulpianus a felelősség mértékét a hasznossággal hozza kapcsolatba. Lehet, hogy szokásához híven csak példálózva sorolta fel a szerződéseket, mivel azonban Gaiusnál is az érdek meghatározó tényező a felelősség mércéjét illetően (3.207.), így minden bizonnyal Ulpianus ismerte azt az elvet, hogy ha a félnek nem áll érdekében az ügylet, úgy csak dolusért kell felelnie. Mint láttuk a dolusért mindenki felel. Ha az érintett félnek érdekében áll az ügylet, akkor a culpáért is felelősséggel tartozik. Egyébként ha az említett szerződéseket megvizsgáljuk, néhány kivételtől eltekintve igazolható ez az elv. A kivételek viszont éppen azt igazolják, hogy a jogászok nem érvényesítették mereven az egyes elveket, ugyanis egyéb szempontokat is figyelembe vettek a felelősség mértékének a meghatározásánál.

A dolus-kérdés vizsgálatánál már utaltunk rá, hogy a társak a culpáért a societas esetében felelnek (D. 17.2.52.2 - 17.2.71.) a fiduciánál ugyancsak culpáért (D. 13.7.25. - C. 4.24.3.); hasonlóképpen a culpára terjed ki a gyám felelőssége (D. 27.5.4. - 26.7.33. pr.), sőt a megbízottaké is, ha az ügy ellátásáért díjat kap (D. 17.1.8.10. - 17.1.10.1.). A fiduciánál és a tutelánál a források nem egészen egyértelműek, illetve annyi megállapítható, hogy mindkét helyen a felelősség a doluson túl terjedve a hanyagságra is vonatkozik. A gyámnál gondosságot követeltek meg a vagyon kezelésében. Ez egészen világosan kitűnik Diocletianus császár döntéséből (C. 5.51.7.), azoban ez már a posztklasszikus kor terméke.

Röviden a legfontosabb források megjelölésével nézzük meg a többi szerződéseket is.

Az adásvételnél a szavatossági problémák, a veszélyviselés kérdése és a custodia-felelősség a leglényegesebb, ennek ellenére találunk utalást a culpáért való felelősségre is. Kétségtelen, hogy mindkét félnél kimutatható az érdek, mint

---

⁶ *Kunkel*: SZ 45. (1925.) 312. és k. p.

⁷ D. *Nörr*: Die Fahrlässigkeit im byzantinischen Vertragsrecht München, 1960. 88. és k. és SZ 73. (1956.) 68. p., a fejlődés első szakaszában csak az elfogadó félre vonatkozó hasznosságot vették figyelembe (*Nörr* álláspontja szerint), majd kifejti, hogy a hasznosság elve nem egyéb, mint egy előzmódító mérlegelés.

⁸ *Kaser*: RPR I² 512. Némileg módosult az álláspontja a későbbiek során SZ 96. (1979.) 90. és k. p.

⁹ *Marton* G.: Custodia 23. és k. valamint RIDA 3 (1949.) 13. és k. p.

az ügyletkötés alapja, s így nem lehet vitás a culpaért való felelősség sem. Ennek megerősítésére néhány forrásszöveget is bemutatunk.

In his autem, quae cum re empti praestari solent, non solum dolum sed et culpam praestandam arbitror. (Ulp. 19.1.13.16.), majd Celsust idézve így folytatja tovább Ulpianus ... ut venditor praeteritum mercedem exigat et emptori praestet, non solum dolum, sed et culpam.¹⁰

Egy másik helyen ez áll:

... si modo sine culpa venditoris mortem obierit. (Ulp. 19.1.13.22.)

Paulus is hasonlóképpen nyilatkozik.

... et ideo si id neglexerit tenebitur emptori (D. 19.1.36.)

Majd ugyancsak Paulusnál található az alábbi kitétel

... culpa tua id factum esse videbitur ... (D. 19.1.54. pr.)

az eladott, de még át nem adott rabszolga balesetével kapcsolatban.

Hasonlóképpen nyilatkozik Papinianus is az elloptott rabszolga esetében.

Si vendidero neque tradidero servum et is sine culpa mea subripiatur ... (D. 47.2.81. pr.)¹¹

Úgy véljük, ennyi argumentacio elegendő a culpozus felelősségre nézve, de még megvizsgálható lenne a D. 19.1.13.22-ben található eset is.

A locatio conductionál találjuk a legbősegebb forrásanyagot. Ulpianus mondja, hogy a conductor, aki a folyón árut szállít, "si culpa caret, non teneri" (D. 19.2.13.1.). Ugyancsak Ulpianus állapítja meg a conductor culpozus felelősségét a tanoncszerződésekből adódó fenyítéssel kapcsolatban (D. 19.2.13.4. és 9.2.5.3.). Ismét csak Ulpianus említi azt az esetet, amikor a locator által vett telket egy harmadik személy a locator szándékos vagy gondatlan közreműködése nélkül perli el (D. 19.2.9. pr.).

Figyelemmel a szavatosság esetére, amikor a felek vétkességétől¹² függetlenül fennáll a helytállás kötelezettsége, Ulpianus nyilván azért hangsúlyozza a "sine dolo malo culpaque eius"-t, mert egyéb esetben éppen a dolusért és culpaért felelt a locator. A locator felelősségét mutatja be Ulpianus annál az esetenél, amikor megállapítja, hogy a véletlen okozott tűzvészért nem felelős az okozó, de ha a tüzet gondatlansága okozta, még a vis maior jellegű kárért is felelőssé kell tenni.

... non praestabit periculum locator: si vero culpa locatoris, quam praestare necesse est ... (D. 19.2.9.3.).¹³

---

¹⁰ C. A. Cannata: Per lo studio della responsabilità per colpa nel diritto romano classico Milano, 1967-1968. 318. 2 jz.

¹¹ D. Medicus: Id quod interest. Köln-Graz, 1962. im 171. 2 jz., 270. 32 jz. - V. Arangio-Ruiz: Responsabilità contrattuale in diritto romano². Napoli, 1933. 155. és k. p.

¹² Vö. M. Kaser: Periculum locatoris. SZ 74 (1957.) 168 p.

¹³ A szöveget interpolálnak tartja Haymann SZ 33 (1912.) 613 p., továbbá Schulz: Gründh. Zschft. 38. (1911.) 35 p. Vö. még Mayer-Maly: Loc. 195. és k. p.

Javolenus egy olyan esetet mutat be, amikor a bérlő azzal okoz kárt, hogy a szomszéd falához rakja építkezés közben a földet és az az esőzés közben átázik és átmedvesíti az épületet, ez esetben pedig a kárt a bérlő culpája okozza (D. 19.2.57.).

A bemutatott példákban egyértelműen következik, hogy mind a locator, mind a conductor felelőssége a culpára is kiterjedt.

A haszonkölcsönbe vevő culpáért való felelősséget Ulpianus szövegéből olvashatjuk ki, amikor a commodati actióról beszél: "... culpam et periculum praestet in penes quem depositur". (D. 13.6.5.2.) A periculum a custodis-felelősségre utal, erről azonban csak később lesz szó. Majd miután az egyes szerződéseket sorra veszi, ismét visszatér a commodátumhoz és megállapítja, hogy az érdek csak a haszonkölcsönbe vevőnél áll fenn; ezért "culpam praestandum et diligentiam". (D. 13.6.5.3.)

Többen úgy vélik, hogy a diligentia interpolációs módosítás a "custodia" helyett.¹⁴

A vis maior-jellegű esemény kizárja a commodatarius felelősségét, "nisi aliqua culpa interveniet" (Ulp. D. 13.6.5.4.).

Ugyancsak a culpáért való felelősséget erősíti meg Ulpianus, amikor Melara hivatkozva azt mondja, hogy a munkára haszonkölcsönbe adott rabszolga sérülése (halála) esetén akkor felel a commodatarius, ha a gépet hanyagul állította össze (teneri fabrum commodati, qui negligentius machinam colligavit". (13.6.5.7.)¹⁵

Ami a zálogszerződést illeti, jóllehet mindkét félnek érdeke fűződik a szerződéshez, mégis a szerződések felsorolásánál Ulpianus "pignoris acceptum"-ot említ (D. 50.17.23.). Ebből arra lehet következtetni, hogy talán csak a záloghitelező felelőssége terjed ki a culpára, az adósé nem.¹⁶

Kétségtelen s a forrásokból ezt lehet megállapítani, hogy nincs utalás a zálogadós culpájára (Ulp. D. 13.7.8. pr. - 13.7.9. pr.) A forrás az adós maliciózus magatartásáról beszél. Persze azt is figyelembe kell venni, hogy a szerződésből adódóan a záloghitelezői tevékenység kerül előtérbe. A források a záloghitelező magatartását tárgyalják. A kézzzáloghitelező ellen pert lehet indítani, ha a dolog az ő szándékos vagy gondatlan magatartása következtében, avagy custodia kötelezettség elmulasztásából kifolyólag veszett el. Ulpianus ezt így fejezi ki:

"Venit autem in hac actione et dolus et culpa, ut in commodato: venit et custodia". (D. 13.7.13.1.)

---

¹⁴ Vö. Kunkel: SZ 45 (1925.) 270. - Arangio-Ruiz: Resp² 298, 177, - Haymann SZ 40 (1919.) 260 és k., E. Seckel - E. Levy, SZ 47 (1927.) 247 l. 2 jz. 253 l. 1 jz. Lásd még Cannata: Colpa 20, 124, és k. 265, 275 és k., 317.

¹⁵ Kunkel, SZ 45 (1925.) 237 és k. 337. - Arangio-Ruiz: Resp² 276. Haymann, SZ 40 (1919.) 260 és k. E. Seckel - E. Levy, SZ 47 (1927 p. 2 jz. 253 p. 1 jz. Lásd még Cannata: Colpa 20, 124, és k. 165, 275 és k. 317.p.

¹⁶ Arangio-Ruiz: Resp² 59, 145, 168, 210 Kübler. (i.m. 273) rekonstruálja az eredeti klasszikus szöveget.

Tehát felelőssége ugyanolyan, mint a commodatariusé.¹⁷ A klasszikus kor végének császári konstitúciói is hasonló álláspontot követnek. A Gordianus császár mondja 241-ben:

"Creditor ... si dolo vel culpa rem suppositam deteriorem fecerit". (C. 4.24.7.)

Nem sokkal később Philippus császár (246) ugyancsak így vélekedik. *"Si nulla culpa seu seguitia creditori imputari potest."* (C. 4.24.8.) A kézizáloghitelező felelőssége egyértelmű. Kézizálogadásra nézve forrásadat hiányában csak a dolusért való felelősséget tudjuk valószínűsíteni, a már elmondott aggályok figyelembevételével.

Eléggé szűkszavúak a források a letevő felelősségét illetően is. Ulpianus (D. 13.6.5.2.) a depositumnál a letéteményes vonatkozásában kifejezetten kiemeli, hogy az kizárólagosan dolusért felel, mivel ebből nincs semmi haszna (nulla utilitas vesatur apud quem deponitur). Az ügylet a letevő érdekében jött létre, így argumentum a contrario a letevő általános elvek szerint a culpáért felel.¹⁸ Ulpianus (D. 50.17.23.) a mandatumot az érdekelt adósi kategóriába sorolja. A fentiekben láttuk, hogy a megbízott felelőssége is kiterjedt a culpára, ha tevékenységéért díjat kapott. Az ügylet a megbízó érdekében jön létre, így felelőssége a culpáért áll fenn. Paulus mondja, hogy nem minden költséget lehet felróni a mandatornak: így nem róhatók terhére a vis maior körébe eső események. (D. 17.1.26.6.)

A megbízó culpózus felelősségére utal Iulianus is, amikor rabszolgavásárlásra adott megbízásból kifolyólag a megbízottat kár éri. A

"... dolum eius, qui sciens reticuerit ... ita in his culpat eorum, quorum causa contrahatur ... nam certe mandantis culpam esse". (D. 47.2.62.5.)¹⁹, "et similiter etus qui deponari"

mondatrész a letevő culpózus felelősségére utal, ami megerősíti a letevő felelősségéről a fentiekben mondottakat.

A megbízás nélküli ügyvitelnél (negotia gesta) annak ellenére, hogy semmiféle érdek nem forog fenn, a források mégis culpáért való felelősségről beszélnek.

Paulus a következőképpen vélekedik az eljáró hanyagságáról:

"actione negotiorum gestorum ... ut quidquid" "detrimenti neglegentia eius fecit, tu mihi praestes". (D. 3.5.20.3.)

Papinianus szerint sem korlátozható a culpáért való felelősség: *"culpa contraxisse non videbitur". (D. 3.5.30.2.)*

Majd egy másik esetben is hasonló álláspontra helyezkedik:

---

¹⁷ Aragio-Ruiz: Resp.² 145. 171. Kunkel, SZ 45 (1925) 271.p.

¹⁸ A források általában azzal a féllel foglalkoznak, aki a főkötelezett az ügyletből, így nincs sok mondanivaló a letevő felelősségéről.

¹⁹ Kühler, SZ 38 (1917) 94 és k. V. Aragio-Ruiz: Il mandato in diritto romano (Napoli, 1949) 166 és k. p.

"negottiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam aestimari satis est". (D. 3.5.31. pr.)

Paulus egy lopással kapcsolatos esetet mutat be:

"Qui alienis negotiis gerendis se optulit, actionem furti non habet, licet culpa eius res perierit." (D. 47.2.54.3.)²⁰

A források nem hagynak kétséget afelől, hogy a megbízás nélküli ügyvivő culpaért felel, jöllehet nem fűződik érdeke az ügyletnek. Ennek aligha lehet magyarázatát adni: itt nyilván a hasznossági elv áttöréséről van szó.²¹

Ulpianus felsorolásában található a dotis datio esete. Mint láttuk, ezen a területen találkoztunk először a culpa megjelölésével.

"In his rebus, quas praeter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam eum praestare oportere. Servius ait. (Jav. D. 24.3.66. pr.)

Hasonlóan nyilatkozik Paulus is:

In rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accipit: (D. 23.2.17. pr.)

Iavolenus és Paulus véleménye alapján a férj culpa-ra is kiterjedő felelőssége egyértelmű a hozomány vonatkozásában.²²

Ulpianus példalódzó felsorolásában található néhány esetet is érdemes vizsgálat tárgyává tenni.

Az ún. innominat contactusok védelmét a praescriptis verbis actio szolgálta. Ezzel kapcsolatban Ulpianus a következőket írja:

"... ut dolum et culpam mihi praestes. Actio autem ex hac causa utique erit praescriptis verbis. (D. 19.5.17.1.)

"Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit et reliquerit et, cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti et sine dolo malo et culpa tua perierit. (D. 19.5.20.2.)

A felsorolt esetekben vázolt tevékenység hasonlít a mai értelemben vett ügynöki tevékenységhez. Az eljáró személy dolusa és culpa-já által okozott károkért helytállni tartozik.²³

A véletlen közösség (communio iucidens) esetében is számolnunk kell a culpa-felelősséggel.

Ezzel kapcsolatban Ulpianus a következőket mondja:

"... nam et omnia, quae quis in hereditate dolo aut culpa fecit, in iudicium familiae erciscundae veniunt". (D. 10.2.16.4.)

Paulusnál is hasonló állásponttal találkozunk:

"Non tantum dolum, sed et culpam in re hereditaria praestare debet coheres, quoniam cum coherede non contrahimus, sed

²⁰ Kübler, SZ 39 (1918) 191 és k.p. - Arangio-Ruiz: Resp² 205 és k.p. - Keller, SZ 59(1939) 400 és k.p., Pflüger, SZ 65 (1947) 179 és k.p.

²¹ Kaser: RPR I², 512.

²² B. Kiss: A veszély kérdése adásvételnél a római jogban. II. Kecskemét, 1943. 30.

Cannata: Colpa 270. 1. jz., 318. 2 jz.

²³ Arangio-Ruiz: Resp², 114. - *Cannata*: Colpa 19. 11. 2 jz.

incidimus in eum: non tamen diligentiam praestare debet.
(D. 10.2.25.16.)

Paulus a culpa mellett a diligentiát is említi, vagyis a gondosságnak a tevőleges formáját is megköveteli.²⁴

A kazuisztikából a következőket állapíthatjuk meg: a bona fides érvényrejutásával a szerződéses és szerződéshez hasonló viszonyok területén a dolus mellett a culpáért való felelősség is általánossá vált, ha a félnek valami haszna (utilitas, interesse) származott a szerződésből. (Vizsgálataink itt most nem terjedtek ki az egyes szerződéseknél érvényesülő custodia felelősségre, amire a későbbiekben kerül sor, csak a culpáért való felelősséget szeretnénk volna tisztázni.) El lehet mondani, hogy általánosságban érvényesült a hasznosság gondolata a felelősségi mérték kialakításánál. Ez alól találunk azonban néhány kivételt is, amelyekre ma aligha adhatunk megfelelő magyarázatot.²⁵

Így a precarista és az agrimensor esetén a csak dolusért való felelősség nem illik be a képbe. Magyarázni lehet azzal, hogy az agrimensor tevékenysége ars liberalis volt, a precarium pedig bizalmi viszonyt feltételezett, ezért nem akarták a felelősség körét szélesíteni. Ugyanígy utilitas-ellenes a tutor és a negotiorum gestor culpáért való felelőssége. A gyám esetében indokolt a gyámolt érdekeire való tekintettel egy aktív gondosság megkövetelése itt mindenképpen el kellett tekinteni az utilitas-elvének érvényesítésétől, ennél sokkal fontosabb volt a teljesen kiszolgáltatott gyámolt vagyonának megóvására irányuló törekvés.

Teljesen érthetetlen, s nem lehet magyarázatot adni a negotiorum gestor felelősségét illetően. Semmi sem indokolja mai szemmel a fokozottabb felelősség érvényesítését. Viszont a forrásokból ez tűnik ki, így kénytelenek vagyunk ezt tudomásul venni. Talán a megbízott felelősségének a mértéke befolyásolhatta a jogászokat a culpára való kiterjesztésnél. A megbízott felelőssége kétirányú. Amíg a megbízás ingyenes volt, a megbízott csak a dolusért felelt, de amikor már díjat is lehetett kikötni a cognitio eljárásban azt érvényesíteni - és ez az életszerűbb - a felelősség a culpára is kiterjedt. Így itt nincs ellentét az utilitas-gondolat és a felelősségi mérce között. Nincsenek meggyőző bizonyítékaink a zálogadás felelősségére nézve. Az általános elv szerint culpáért kellene felelnie, azonban forrásokkal ez nem támasztható alá. Az kétségtelen, hogy a kézizálog-szerződéseknél a fő szempont a hitelező magatartásának a vizsgálata volt a jogászok szemében, s így nem fektettek súlyt a másik oldal kibontására. Éppen ezért megnyugtató módon a kérdés nem tisztázható.

A következő kérdés, amit tisztázni szeretnénk, a culpa fokozataira vonatkozik. Nevezetesen, mit értünk culpa lata és culpa levis alatt, ezek alkalmazásra kerültek-e már a klasszikus korban is, vagy csak a posztklasszikus korszak termékei.

---

²⁴ *Cannata*: Colpa 270. 1 jz., és 318. 2 jz. *Medicus*: i.m. 225 1. 4 jz.

²⁵ A hasznosság elve mellett bizonyára érvényesültek egyes esetekben más szempontok is, amelyek ugyan nem voltak általánosak, így nem tettek említést róla, de speciális esetben az általános elvvel szemben érvényrejutottak. A jogászok előtt ez közismert lehetett s ezért nem tették ezt külön szóvá.

Az utilitas elvének nem minden tekintetben való érvényrejuttatása, további vitára sarkallta a kutatókat. A gyámság és a letét esetében egyes források culpa latáról beszélnek. (D. 16.3.32. - 45.2.9.1. - 13.6.5.2. - C. 4.34.1.) A culpa lata és levis kialakulására illetve alkalmazásának idejére vonatkozóan lényegében három nézet alakult ki. A többségi álláspont szerint a culpa ilyen irányú tagozódása a posztklasszikus kor terméke (*De Medio, Seckel, Mitteis, Perozzi, Személyi, Kunkel, Arangio-Ruiz, Nörr, Cannata*)²⁶ Mások úgy látják, hogy a kategóriák gyökerei már megjelentek a klasszikus korban, de önálló fokozattá a posztklasszikus korban váltak (*Visky, Kübler, Lenel, Kaser*)²⁷ A harmadik álláspont hívei azt mondják, hogy már a klasszikus korban érvényesült a két fokozat, mint a felelősségi mérce különböző szintje (*Marton, Buckland, Guarino, Mac Cormack*).²⁸

A vita lényegében a források különböző megítélésére vezethető vissza, pontosabban szólva, a megítélés alapja az, hogy ki mennyire látja a szövegeket interpolátnak, illetve eredetinek. Ahhoz, hogy a kérdésben állást tudjunk foglalni, feltétlenül szükséges a legfontosabb források vizsgálata illetve a diligentia, neglegentia-kérdéskör vizsgálata is.

Ami a culpa lata, vagyis a nagyfokú gondatlanság megjelenését illeti, utalnunk kell Ciceróra, aki a megbízott ügyintézésével kapcsolatban megemlíti, hogy ugyan nem tudatos rosszindulattal vitte az ügyet (non modo malitiosus) de nagyfokú hanyagsággal (neglegentius). Ezért elmarasztalja az ügyintézőt mondván, hogy magatartása nem kevésbé gonosz mint a tolvajé (Pro Roscio 38.111.). Kétségtelen, hogy túlzottan sok következtetést nem vonhatunk le Cicero írásaiból, azonban azt meg kell jegyezni, hogy Cicero a kifejezetten hanyag embert azonos elbírálás alá vette a szándékosan eljáróval.²⁹ Anélkül, hogy a kifejezésnek technikus értelmet tulajdonítanánk, mégis meg kell jegyezni, hogy Cicero több alkalommal használta a "magna culpa" szavakat. (De nat.

²⁶ A *De Medio*: Studi sulla culpa lata in diritto romano, BIDR 17 (1905) 5 és k. - *Heumann-Seckel*: Handlexikon (Jena, 1907.) 113. - L. *Mitteis*: Römisches Privatrecht (Leipzig, 1908.) 333. - S. *Perozzi*: Istituzioni di diritto romano ²ll. (Roma, 1928.) 163. - *Kunkel*: SZ 45 (1925.) 288, 296. - *Arangio-Ruiz*: Resp = 2 251 és k. - *Nörr*: Fahrlässigkeit. 43. - *Cannata*: Resp I. 3 és k. és Colpa. 259. - K. *Személyi*: Az interpolációs kutató módszer. Pécs, 1929. 25.

²⁷ K. *Visky*: A kereszténység és a római jog felelősségi rendszere. Natter Emlékkönyv, Budapest, 1942. 7. és k. - *Kübler*: Utilitätsp. 7. és k. - O. *Lenel*: Culpa lata und culpa levis, SY 38 (1917.) 263 és k. *Kaser*: RPR II² (München, 1975.) 356. Kasernek az a véleménye, hogy a kompilátorok a klasszikus eseti döntéseknél talált szövegekből általános szabályokat csináltak a culpa-kategóriákra nézve.

²⁸ *Marton* kezdeti műveiben (Custodia 24, Bonus pater fam. 12) még arra az álláspontra helyezkedett, hogy a culpa lata stb. bizánci alkotás, de később (RIDA 3. (1949.) 14.) azt vallja, hogy már a klasszikus korban a felelősség a culpán nyugodott. W. *Buckland*: Diligens pater familias., St. Bonfante II. (1930.) 85 és k. - *Mac Cormack*, SDHI 38. 134. és k. A. *dGuarino*: Diritto privato romano⁵. Napoli, 1976. 899.

²⁹ *Marton*, RIDA 3 (1949.) 181. és k. - *Kaser*: RPR ²510., 579.

doorum 3.31.78. - 3.37.90.) Ebből arra lehet következtetni, hogy már a köztársasági kor végén a jogászok érezték, hogy a gondatlanság többféle lehet.

Az i.sz. I. század jogászaik között már vita tárgyát képezte a culpa lata értelme, mibenléte. Ezzel kapcsolatban Celsus a következőket mondja:

"Quod Nerva diceret latiore culpam dolum esse, Proculo displicebat mihi verissimum videtur. nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salva fide minorem is quam suis rebus diligentiam praestabit. (D. 16.3.32.)"

A szöveg Kaser szerint "echter Kern"³⁰. Az eleje mindenképpen eredetinek tűnik. Nerva, Proculus és Celsus véleménynyilvánítása plauzibilisen tükrözi a klasszikus jogászok tevékenységét. A további részben feltehetőleg történt átdolgozás, így a szöveg egyes helyeken zavarosnak látszik, különösen az emberi természetre vonatkozó filozófálgató rész.³¹ A klasszikus mag a szöveg első mondata. Nerva pater (24-ben consul) véleménye szerint a culpa lata olyan mint a dolus. Proculus ezzel nem ért egyet. Celsus Nerva álláspontjára helyezkedik. Véleményét indokolja is. A saját ügyeiben eljáró személy gondosságát veti össze az emberi gondossággal. Nem lehet vitás, hogy mind a klasszikus mind a posztklasszikus korban a társadalom általános felfogása szerint kívánták meg a gondosságot, eltekintve néhány speciális esettől (quam insuis rebus diligentia). Végül is az általános emberi felfogás különbséget kellett hogy tegyen már a klasszikus korban a kifejezetten durva gondatlanság és a kevésbé gondatlan eljárás között. Celsus erre látszik utalni. Mármint, ha ezt az okfejtést bizonyos magyarázattal meg is toldották a kompilátorok, azért a szövegben a klasszikus gondolat még fellelhető. Ezt látszik megerősíteni a görög filozófia hatása, és a kor magasfokú szellemi élete. Még a letétnél is egy bizonyos fokú gondosságot követeltek meg, mert aki nagyon hanyag, az olyan mintha szándékosan okozná a kárt.³²

Kaser ugyancsak eredetinek véli Ulpianus egyik esetét, amely egy rabszolgavásárlással kapcsolatos.³³

"... proinde si tibi mandavi, ut hominem emerem, tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas. Sed et si dolo emere neglexisti /forte enim pecunia accepta alii cessisti ut emeret/aut si lata

---

³⁰ Kaser: RPR I² 366. 37 jz. - VÖ. Marton, RIDA 3 (1949) 181. és k.

³¹ Interpolációra nézve lásd Perozzi: Ist. II.² 163. 2 jz. - Di Medio, BIDR 17 (1905.) 27. és k. Kübler, SZ 39 (1918) 175. Rotondi, Sor. giur. II. 98. 2 jz. - Lenel, SZ 38 (1917.) 277. és k. - Kunkel, SZ 45 (1925.) 297. és k. Nevezett szerzők az egész szöveget interpolálnak tartják. Ma már ez az álláspont nem tartható.

³² Marton, RIDA 3 (1949.) 185 valamint Rinascita della dottrina classica della responsabilità per custodia. IURA 7 (1956.) 124. - Canata: Ricerche sulla responsabilità contrattuale nel diritto romano I. Milano, 1966. 12. és k. - Arangio-Ruiz: Resp 2259. és k., 273. - W. Buckland: Diligens paterfamilias, St. Bonfante II. Milano, 1930. 104.

³³ Kaser: RPR I² 579. 32 jz.

culpa/forte si gratta ductus passus es altum emere/, teneberis. (D. 17.1.8.10.)

Valakit megbíznak egy rabszolga megvásárlásával. A megbízott a pénzt másnak adja át vásárlás céljából, vagy valaki iránti tiszteletből eltúrte, hogy másik kerüljön megvásárlásra. Tehát akár szándékosan jár el a megbízástól eltérően, akár nagyfokú hanyagság folytán, felelősséggel tartozik. Ulpianus példája a durva gondatlanságot illetően (*lata culpa*) nagyon életszerű. Interpolatio-gyanú ugyan a régi irodalomban itt is felmerül a vizsgált szövegrész tekintetében, sokkal inkább Kaser álláspontja a valószínűbb, aki eredetinek tartja a szöveget.³⁴ Az adott esetben Ulpianus súlyosan gondatlannak minősíti a megbízottat.

Ismét Ulpianus példáját vizsgáljuk meg a *culpa lata* vonatkozásán:

"*Culpam omnem accipiemus, non utique latam: propter quod dicendum est, quamcumque occasionem mortis emptor praestitit, debere eum: etiam si non adhibuit medicum, ut sanari possit, vel malum adhibuit, sed culpa sua*". (D. 21.1.31.12.)

Egy rabszolga halála körüli gondatlanság kérdése áll az eset középpontjában. Ulpianus szerint a vevő nemcsak a *culpa lata*-ért, hanem *omnis culpa*-ért felel. Felelős abban az esetben, ha nem vitt orvost vagy rosszat vitt, ami az ő *culpájának* számit. Az eset a *culpa lata*val szemben egy nagyobb gondosságot ír elő.³⁵

Egy, az örökséggel kapcsolatos jogesetben Ulpianus *culpa lata*t, *culpa levis* és a saját ügyeiben való neglegentiát említ:

"... sed eius quae dolo proxima est. et ita Neratius libro primo responsorum scribit, sed et si, cum distrabere deberet, non fecit lata culpa, non levi et rebus suis consueta negligentia. (D. 36.1.23.3.)"

Számot kell adni a dolushoz közel álló gondatlanságról is. Nincs felelősség, ha a *culpa lata*, *levis* hiányzik, a saját ügyeiben tanúsítandó gondosság meg van. A bemutatott példából megtudjuk, hogy örökség szétosztásánál a közreműködők *culpa lata*, *levis* és *neglegentia*-ért felelnek.³⁶

Gaius egy olyan esetet mutat be (3.202.), amikor valaki pajkosságból más állatait szétszalasztotta, s ebből kár keletkezett. *Lex Aquilia* utilisszel lehet perelni az elkövető *culpa lata*ja miatt (*damno lata est etiam culpa*). A példából megállapítható, hogy az eljáró személy nagyfokú, kirívó gondatlanságot követett el. Aki ilyen tevékenységet folytat, számolnia kell a kár lehetőségével. Gaius nem azt mondja, hogy az *utilis actio* csak *culpa lata* esetén adható, hanem az eljáró személy magatartását minősíti kirívóan gondatlannak. Az interpolatio gyanú fel

³⁴ *De Medio*: B1DR 17 (1905.) 23. - *Mitteis*: RPR 335. - *Lenel*, SZ 38 (1917.) 273. - *Arangio-Ruiz*: Resp² 254.

³⁵ *De Medio*: (B1DR 18. 280. 1. 2. jz.) az egész szövegrészt interpoláltak tartja. *Lenel* (SZ 39. 13) eredetinek. Lásd még a következő forráshelyeket: D. 2.13.8. pr. - 43.26.8. - 47.4.1.2. - 30.47.5. - 36.4.5.15.

³⁶ *Arangio-Ruiz* éppen a szöveg általunk érintett részét tartja interpoláltak (Resp² 261), más részeit viszont eredetinek véli. Lásd még *Kunkel*, SZ 45 (1925.) 322.

sem merül. Az eljárás tényleg olyan, hogy azt méltán lehet durva gondatlanságnak minősíteni. Ebből pedig az következik, hogy Gaius ismerte a culpa lata fogalmát. Ha Gaius ismerte, akkor Ulpianusnak is ismerni kellett, s így az előbbi forráspéldák is a klasszikus korból származnak.

A III. század elején megjelent császári konstitúciók sokat foglalkoznak a tutor felelősségével. Ezeknél aligha beszélhetünk interpolációról: a szövegrész és a tartalmi elemek a korabeli latinságot és a már bemutatott jogászai döntéseknek megfelelő elemeket tartalmazzak.

Caracalla constitutioja szerint (213-ban) per latam culpam tutoris a felelősség fennáll, majd hozzáteszi, hogy a gyám akkor felelős, ha kézzelfogható hanyagságot követ el (manifesta negligentia cessatur). (C. 5.51.2.).

Severus és Antoninus (213-ban) császároktól való az a döntés, melyben kimondják, hogy a gyám eljárása esetén a culpa lata nem egyenlő a neglegentiával (ob negligentiam, quae non latae culpa comparari possit, c. 5.54.).

Alexander Severus császár döntése értelmében (224-ben) a gyám és a gondnok egyaránt a culpa lataért felel (tutelae vel curae ... latae culpa ratio omnes aequaliter tenet. C. 5.55.2.).

Már a posztklasszikus korból származik az a császári constitutio (Diocletianus, 293-ban), amely a gyámot a dolus és a culpa lata mellett a culpa levisért is felelősség tette (C. 5.51.7.).

Érdekesnek tűnik Alexander Severus császár állásfoglalása (234-ben), amikor kimondja, hogy a letéteményes a dolus mellett culpa lataért is felel (qui dolum solum et latam culpam, si non aliud specialiter convenint, praestare debuit ... C. 4.34.1.)³⁷

Ebből valóban arra lehet következtetni, hogy különösen a klasszikus kor vége felé a culpa latat a felelősségrevonás tekintetében úgy kezelték mint dolust.

A bemutatott császári rendelkezésekből, valamint a fentebb látott ulpianusi forráshelyekből arra az álláspontra kell helyezkedni, hogy a culpa lata kategória a III. század elején a legteljesebb mértékben alkalmazásra került és a felelősség tekintetében a dolusszal azonos elbírálás alá esett.

Örökösödési ügyben a culpa tagozatait kérdés formájában sorolja fel Ulpianus.

"Culpa autem qualiter sit aestimanda, videamus, an non solum ea quae dolo proxima sit, verum etiam quae levis est? an numquid et diligentia quique exigenda est ab herede? quod verius est". (D. 30.47.5.)

Ebből egyértelműen kitűnik, hogy létezik a culpának egy, a dolushoz közel álló fokozata, továbbá a culpa levis, valamint megemlíti a diligentiat is. Ebből ismételtelen kitűnik, hogy a culpa fokozatok mibenlétét nem lehet tisztázni a diligentia és a negligentia vizsgálata nélkül.

---

³⁷ Arangio-Ruiz: Resp² 56 1. 2 jz., 59 és k. - Cannata: Resp I. 56. 1. 38 jz. A letéteményes felelősségét illetően jó eligazítást nyújt Gaius (4.47.) minta-formulája. VÖ. A. D'Ors, SZ 74 (1957.) 78 és k.

Gyámsággal és örökléssel kapcsolatos vita kapcsán mondja Ulpianus, hogy nem látszik fennforogni culpa levis a gyám és a megbízott esetében

"quia non videtur levis culpa contra iuris auctoritatem mandatum tutelae officium detrectare". (D. 26.7.39.6.)

A szöveget elsősorban a századeleji irodalom tartja aggályosnak.³⁸ Nincs miért kétségbevonni, hogy a szöveg szintén Ulpianustól származott. Mint láttuk Ulpianus nagyon is jól ismerte a culpa lata alkalmazási körét, ebből következően a culpa levist is ismernie kellett.

Igen sok vitára adott alkalmat Ulpianusnak a lex Aquiliával kapcsolatos döntése:

"In lege Aquilia et levissima culpa venit." (D. 9.2.44. pr.)

Minden egyéb belemagyarázás nélkül a szövegből azt látjuk kiolvashatónak, hogy a lex Aquilis alkalmazási körében nagyon magas gondosságot írtak elő. Ulpianus nyilvánvalóan nem technikus értelemben használta a "levissima culpa" kifejezést, hanem azt akarta hangsúlyozni, hogy a legnagyobb gondosság követelendő meg.³⁹

Hogy a lex Aquilia körébe eső károknál az enyhébb gondatlanság esetén is fennállt a felelősség, megerősíti Modestinus is, amikor így nyilatkozik:

"... ut tamen culpam in damno dando exigere debeamus graviozem nec tamen levem quam ab extraneo." (41.1.54.2.)

A bona fidei servienstől csak culpa lata esetére való felelősséget követelnek meg, míg egy kívülállóval szemben a felelősség mércéje szigorúbb; kiterjed az enyhe gondatlanságra.⁴⁰

Ugy gondoljuk, hogy a vizsgált források alapján sikerült valószínűsíteni azt, hogy a klasszikus kor jogászai ismerték a culpa különböző megjelölését, amelyeket a különböző esetekben különböző módon használtak. A culpa lata és levissal kapcsolatban felmerült kérdésekre csak úgy próbálhatunk meg feleletet adni, ha velük szoros összefüggésben lévő neglegentia és diligentia kérdést is megvizsgáljuk.

---

³⁸ Rotondi, Scr. giur II. 300. - Lenel, SZ 38 (1917.) 266 Kübler, SZ 39 (1918.) 184.

³⁹ Lényegében hasonló értelemben foglalt állást Kaser is (RPR I²) 504. és 9 jz. Ezzel ellentétes a véleménye Arangio-Ruiznak (Resp² 232 és k.). Schipani sem tartja a klasszikus korszakból valónak (i.m. 349) a túl rövidség miatt. A kettő közötti álláspontra helyezkedik U.v. Lübtow: Untersuchungen zur lex Aquilia de damno iniuria dato. Berlin, 1971. 94. - A többségi vélemény megegyezik Kaser álláspontjával, így Kunkel: RPR³ 180., Lenel, SZ 38 (1917.) 265., Mayer-Maly: AcP 163 (1964.) 124. Marton, RIDA 3 (1949.) 183 és k.

⁴⁰ A szöveget interpoláltnak tartja Lenel, SZ 39 (1917.) 66., Arangio-Ruiz: Resp² 234. 1. 2 jz. Figyelemreméltó a szövegelemzése Schipaninak (i.m. 350 és k.)

IMRE MOLNÁR

DIE CULPA-FRAGE BEI DEN BONAE FIDEI VERTRÄGEN IN DEM KLASSISCHEN RÖMISCHEN RECHT

(Zusammenfassung)

Es wird in der modernen Literatur bei den bonae fidei Verträgen die Anwendung der culpa in dem klassischen Recht im allgemeinen anerkannt. Der Verfasser geht über den bonae fidei Vertrag und dokumentiert mit vielen Beispielen das Maß der sich bei den verschiedenen Verträgen durchsetzenden Verantwortung, sie umfaßt besonders den Begriff der utilitas, auf deren Bedeutung, als ein die Haftung regierendes Prinzip.

Es kann aufgrund der Quellen bestätigt werden, daß die Haftung des uninteressierten Schuldners sich auf den dolus und die culpa lata, die des interessierten Schuldners aber auch auf die culpa levis ausdehnte.

Im Laufe dessen hat er die Bedeutung, die inhaltlichen Elemente der culpa lata und der culpa levis unter eine eingehende Prüfung gezogen. Die Juristen des klassischen Zeitalters haben zwischen beiden Haftungsmaßen meisterhaft einen Unterschied macht. In diesen Fällen achtet der Jurist genau auf die exakte Beleuchtung der groben und der milden Fahrlässigkeiten. Die Juristen stellen das Maß der Haftung immer im Zusammenhang mit dem konkreten Falle unter Berücksichtigung des Prinzips der utilitas fest.